

УДК 342.591

КОПАН О.В., доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник
НДІ інформатики і права НАПрН України

ДЕСТАБІЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ – ПРОВОКАЦІЯ ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНОГО КОНФЛІКТУ

***Анотація.** У статті розкрито проблему навмисного створення умов для виникнення конфлікту, результатом якого є дестабілізація соціально-політичної ситуації в країні.*

***Ключові слова:** внутрішньодержавний конфлікт, дестабілізація соціально-політичної ситуації, безпека, провокація, екстремізм, конфлікт безпеки.*

***Summary.** The article deals with the problem of deliberate creation of conditions for the emergence of conflict, the result of which is the destabilization of the socio-political situation in the country.*

***Keywords:** intra-state conflict, destabilization of socio-political situation, security, provocation, extremism, conflict of safety.*

***Аннотация.** В статье раскрыта проблема умышленного создания условий для возникновения конфликта, результатом которого является дестабилизация социально-политической ситуации в стране.*

***Ключевые слова:** внутригосударственный конфликт, дестабилизация социально-политической ситуации, безопасность, провокация, экстремизм, конфликт безопасности.*

Постановка проблеми. Проблема підтримання злагоди в суспільстві, забезпечення внутрішньодержавної безпеки безпосередньо пов'язана з соціальними конфліктами, які можуть провокуватись політичними процесами.

До кризових ситуацій внутрішньодержавного масштабу відносяться: громадянська війна; погіршення стану безпеки індивіда і суспільства; різке зниження рівня добробуту населення; екологічна катастрофа та ін. Кризові ситуації такого порядку, незважаючи на всю різноманітність цих ситуацій, піддаються загальному, філософському усвідомленню їх природи, що дозволяє визначити шляхи убезпечення суспільства від їх негативних наслідків, для чого в нагоді стає методологія теорії державного управління. Особливої небезпеки набувають конфлікти, які є результатом провокацій, спрямованих на дестабілізацію соціально-політичної ситуації, маючи єдине підґрунтя, злу волю ініціатора сценарію щодо негативного розвитку подій. Протистояти провокації можливо тоді, коли з'являється розуміння всієї негативності дій, спрямованих на підрив внутрішньодержавної ситуації, коли соціальна свідомість визнає їх безперечним злом для свого існування. Відповідний процес повинен відбуватися природним шляхом, без порушення соціальних зв'язків, комунікаційних каналів у суспільстві. Індивід і суспільство в цілому не повинні ставати об'єктом провокативних дій як ініціатора конфлікту, так і сторони, яка взяла на себе обов'язок забезпечувати безпеку на всій території країни шляхом захисту національних інститутів та інтересів, поваги до законів, підтримання миру та громадського порядку, захисту людей і майна.

Зловмисне провокування конфлікту, наслідком якого є дестабілізація сталого розвитку суспільства, не може залишатися поза увагою держави. Порушення нормального перебігу суспільного життя, що, по суті, є безпековим станом, повинно оцінюватись як загроза безпеці, суспільно небезпечне діяння, так як провокування насилля носить агресивний, насильницький характер.

Результати аналізу наукових публікацій. Теоретико-методологічним засадам аналізу соціальних конфліктів, їх природи, типології, функціональним наслідкам присвячено наукові розробки В. Бурлачука, А. Бандурко, Є. Головахи, О. Глухової, О. Зайцева, А. Здравомислова, О. Кабачної, В. Казакова, Т. Кільмашкіної, Ю. Мацієвського, Л. Ніковської, Н. Паніної, С. Прошанова, Л. Цой, Н. Чувашової, В. Якимець та інших учених.

Характеристика соціально-політичних конфліктів міститься в дослідженнях низки вітчизняних і зарубіжних науковців Т. Білецької, З. Голенкової, Є. Головахи, А. Дмитрієва, Т. Заславської, С. Катаєва, М. Лапіна, Д. Марковича, Ю. Саєнка, О. Стегнія, В. Степаненко та ін.

Метою статті є дослідження природи внутрішньодержавного конфлікту, який виникає в результаті провокування загострення соціально-політичної ситуації в країні.

Виклад основного матеріалу. В Україні мета протидії провокації конфлікту співпадає з проблемами державотворення. Вона полягає у здійсненні соціально-економічних, політико-правових, організаційно-структурних заходів у напрямі всебічного забезпечення потреб та інтересів громадян щодо безпеки. Саме безпеки, тому що в умовах світової економічної кризи провокація конфлікту суттєво перешкоджає проведенню економічних реформ, блокує надходження інвестицій і допомоги Міжнародного валютного фонду та руйнує процес становлення ринкових інститутів держави. Своєю чергою, економічна злочинність, насамперед організована, використовує провокацію конфлікту підживлення, створює реальну загрозу національній безпеці України, негативно впливає на соціальні, правові, політичні та міжнародні відносини. Тому, проблема ефективної протидії провокуванню конфліктів є одним із невідкладних завдань керівництва держави, органів державної влади, місцевого самоврядування й громадськості, адже дестабілізація соціально-політичної ситуації чинить руйнівний вплив на всі сфери життя суспільства.

Система реагування на провокації має бути ефективною, тому передбачається застосування різнобічних форм соціальної діяльності, соціальних технологій, всіх можливих варіантів досягнення мети найвищого порядку, визнаних у соціально-політичному аспекті справедливими і доцільними. Критерій, закладений в цю формулу, відпрацьовувався досвідом соціальної діяльності, здобутим не завжди із застосуванням наукового апарату, тобто не на засадах раціонального пізнання в чистому вигляді.

Процеси протистояння провокації, втягуванню суб'єкта соціальних відносин у конфлікт повинні виходити з характеристики відповідного феномена. Існує загально визначена негативна оцінка провокації як цілеспрямованих дій, в результаті яких свідомо погіршується стан об'єкта впливу, відбувається потрапляння його в розставлену провокатором пастку. Жоден з учасників соціальних відносин не може бути повністю убезпечений від намагань зловмисника спонукати його до дій, які можуть спричинити тяжкі наслідки. Особливо це небезпечно в політичній сфері, коли в результаті провокації відбувається дестабілізація обстановки, ескалація насильства, дискредитація політики держав, партій, лідерів, дезінформації громадської думки та ін. Використання досягнень соціальної інженерії у цілях дестабілізації ситуації робить провокацію одним із елементів сценарію досягнення зловмисником своїх цілей, в тому числі й вчинення насилля, що у такому випадку робить її суспільно небезпечним явищем.

Зміст національної безпеки в аспекті протидії дестабілізації соціально-політичній ситуації в тому, що вона в процесах регулювання суспільних відносин виступає тим загальним фактором, який об'єднує людей, критерієм оцінки соціальної інтегрованості членів суспільства, оцінки рівня справедливості суспільства.

Соціальні блага впливають на індивідів у випадках, коли, хоча і малою мірою вони збігаються з існуючими у них ідеальними моделями добра. Індивід обстоює таку точку

зору: якщо існуючі соціальні блага, шляхи їх досягнення не ефективні, не приносять бажаних результатів, то їх необхідно ліквідувати, створити нові, які будуть ефективнішими, завдяки яким буде досягнуто бажаний ідеальний результат, тобто треба ліквідувати зло і встановити справедливість. Але цих соціальних благ ще не існує в даному суспільстві. Отже, постають запитання: чому їх немає? Чия в цьому вина? Винними визнаються ті, хто не вірить у рекомендований і заявлений ними універсальний спосіб. Індивіди схиляються до вжиття заходів, які в існуючій соціальній системі вважаються злом і опиняються на позиції – “ми і самі візьмемо те, що для нас є добром”. У цьому можна виявити підстави різних видів екстремізму. Злом визнаються установи, за допомогою яких забезпечується стабільність існування самого суспільства. Негативна сторона суспільних відносин змінює свою полярність. Основи, на яких ґрунтуються суспільні відносини, що забезпечують соціальні блага, визнаються протилежними добору, при цьому можуть бути обрані засоби нових соціальних благ, які не відповідають поняттю стабільності в суспільстві. Дії окремої групи соціумів щодо дестабілізації суспільних відносин як усередині суспільства, так і поза ним можуть визнаватись ними як добро, хоча для решти суспільства це буде безперечним злом.

Екстремізм – це зло, тому що він уособлює гонитву за примарою, одним із проявів якої є застосування агресивної сили для досягнення злочинної мети, без урахування того, що досягти добра можна також шляхом реформ вже існуючих установ. Віднесення процесів, які відбуваються в суспільстві, до сфери “зла” чи “добра” є однією зі складних, необхідних умов існування суспільства як нації. Саме баланс процесів, які позначаються цими категоріями, характеризує її як розвинуту, гуманістичну, таку, що перебуває на позиціях загальнолюдських цінностей, чи, навпаки, – злочинну націю. Але такі висновки можна робити, співвідносячи свої позиції з світовим досвідом, який дістав відображення в загальнофілософських працях – носіях загальнолюдської совісті, а не спираючись тільки на суб’єктивні бачення та уявлення категорії “зло”. У той же час слід поважати право кожного соціуму і, відповідно, нації на волю совісті. Критерієм такої волі є загальнофілософська категорія “справедливість”.

До суспільних норм справедливості першого порядку відносяться норми, правила поведінки людей, без яких неможливе існування суспільства. Ці соціальні норми оціночного характеру відображають зацікавленість суспільства у підтримці порядку і регулюють моральні стосунки особи з особою. Останнє передбачає моральний мінімум взаємостосунків між “приватними особами”. Наприклад, брехня, лицемірство, агресія з давніх часів вважалися ворогом справедливості. Проблема організації управлінських процедур у сфері безпеки на засадах норм справедливості першого порядку має як етичний, так і політичний аспекти. Етика і політика невід’ємно пов’язані. Етика розкриває зміст справедливості й несправедливості, політика практично втілює в життя ці поняття.

Зворотною стороною цього процесу є деструктивність процесів, коли соціально-політичні конструкції віддалені від дійсності та людини, вони стають підґрунтям тоталітарно-догматичних програм перебудови суспільства, загального плану обману суспільства, маніпулювання ним.

Професор Д. І. Дубровський, автор монографії “Обман”, стверджує, що обман є засобом захисту і реалізації інтересів як окремих особистостей, так і груп, класів, народів і держав. Обман можна розглядати і як функції соціального інституту (державного органу, відомства, громадської організації і т.ін.). Обман може слугувати однією з форм проявів соціальних протиріч, висловлюючи еґоїстичне відокремлення, конкуренцію, а також всілякі способи досягнення своїх інтересів і цілей за рахунок інших або всупереч бажанням інших. “Одна з найважливіших соціальних функцій

обману полягає в тому, що він здатний забезпечувати можливість збереження існування комунікативних структур в умовах розбіжних або практично несумісних інтересів” [1].

Обман – це напівправа, що провокує розуміння її людиною на помилкові висновки з достовірних фактів: повідомляючи деякі справжні факти, обманщик навмисне приховує інші, важливі для розуміння відомості.

Обман, як і брехня, виникає тоді, коли стикаються чийсь інтереси і моральні норми, і там, де вдаються до обману людини ускладнене або неможливе досягнення бажаного результату іншим шляхом. “Головне, що поєднує обман з брехнею – це свідоме прагнення людини спотворити істину” [2].

При функціонуванні національної системи безпеки потрібно враховувати труднощі соціально-політичного, соціально-психологічного характеру, які може створювати її використання зі злочинною метою як для системи, так і суспільства в цілому.

Стан справ у сфері безпеки показує, що наявність сили є обов’язковою умовою для ефективної дії механізму примусу. Своєю чергою, застосування сили характеризує механізм примусу як систему підкорювання інтересів об’єктів управлінського впливу заради досягнення загальносистемної мети, якою в макросистемах безпеки виступає боротьба з насильством. Але силовий характер дії механізму примусу містить у собі небезпеку, зміст якої полягає в тому, що механізм примусу ґрунтується на засадах обмеження інтересів, а втрата частини інтересів суб’єктом суспільних відносин є основною причиною виникнення конфліктів. Зі свого боку, насильство – це засіб провадження конфлікту, тоді як конфлікт – це стан справ. Таким чином, потребує розв’язання проблема, яка полягає у моделюванні найбільш доцільних систем безпеки, функціонування яких не створювало б умов для виникнення конфліктів.

Соціологічний підхід надає можливість справитися з цією проблемою. Соціологічний аспект управління у сфері безпеки містить одне з складних питань, що пов’язане з проблемою розв’язання протиріч, які виникають в процесі здійснення управлінського впливу державою як суб’єкта управління й соціуму і соціальних систем як об’єкта управлінського впливу. Суспільство є складною системою, тобто системою, яка складається з великої кількості елементів, об’єднаних соціальними зв’язками. Соціум як основний суб’єкт і об’єкт цієї системи є носієм певних цілей, позицій, поглядів, котрі мають як суб’єктивний, так і об’єктивний характер. Об’єктивні компоненти існування індивіда об’єднуються поняттям “потреба”, суб’єктивні – поняттям “інтерес”. Обидва види понять розглядалися вище і зроблено відповідні висновки. Водночас, для того щоб ефективно керувати системою внутрішньодержавної безпеки, потрібно встановити взаємозалежність не тільки між поняттями, що належать до однієї групи соціальних зв’язків, але й між тими, які мають різну природу, протиріччя, і разом з тим об’єктивно зумовлюють взаємозалежність свого існування. Зіткнення протилежних цілей, позицій, поглядів суб’єктів потреби й інтересу безпеки можна прийняти як конфлікт між об’єктивними і суб’єктивними системами соціальної безпеки. Такого роду протиріччя у сфері безпеки припустимо розглядати у соціально-правовому аспекті, що передбачає соціально-управлінську характеристику конфлікту. Саме така характеристика конкретизує і пояснює природу протиріч, які можна віднести до сфери безпеки. Причини протиріч як джерела конфлікту полягають у соціальній неоднорідності суспільства, розбіжностях у рівні доходів, влади, престижу і т. ін. Виходячи з цих ознак, можна розглянути конфлікт у соціально-управлінському аспекті.

В узагальненому розумінні конфлікт – це поширене явище, якому даються різні пояснення. Найбільш змістовне його пояснення знаходимо у визначенні англійського соціолога Е. Гіуденса: “Під конфліктом я маю на увазі реальну боротьбу між діючими

людьми чи групами, незалежно від того, які джерела цієї боротьби, її способи і засоби, що мобілізуються кожною зі сторін” [3, с. 106].

У нашій країні склалась традиція пояснення конфліктів через об’єктивні протиріччя інтересів великих соціальних груп, які диктують сторонам логіку, тривалість, ступінь напруженості боротьби щодо задоволення суттєвих потреб. В обох підходах визнається, що конфлікт пов’язаний з процесом боротьби, яку автори наукових досліджень розуміють в аспекті протистояння інтересів чи потреб. Розбіжності з цього питання для нас мають значення в аспекті визначення конфлікту у сфері безпеки як протистояння об’єктивного і суб’єктивного. З’ясуємо цю тезу з теоретико-управлінської позиції.

Як уже зазначалось, процес боротьби є невід’ємною частиною суспільного життя, але виникає питання: чи можна розцінювати конфлікт як боротьбу і чи існує між цими поняттями різниця? Вирішення питання знову ж полягає у встановленні взаємозалежності потреби індивіда з інтересами соціуму, які за наявності протиріч утворюють конфліктну ситуацію у сфері безпеки. Це питання важливе тому, що критерій об’єктивності визначає цілі соціальних систем, які відповідають за забезпечення безпеки в суспільстві.

Питання такого порядку розглядаються у самостійному напрямі наукових досліджень, який дістав назву “державно-правова конфліктологія”. Завданням державно-правової конфліктології є вивчення конфліктів у соціально-політичній сфері суспільних відносин. Соціально-правові конфлікти мають своїми підвалинами соціально-економічні, соціально-політичні чинники інтересу безпеки. До причин їх виникнення, на наш погляд, відносяться: протиріччя, пов’язані з обстоюванням інтересів у сферах виробництва, технології розподілу, обміну; протиріччя, пов’язані з обстоюванням класових, національних, етнічних, соціально-групових інтересів (ліберальний підхід); протиріччя, пов’язані з обстоюванням інтересів у сфері духовного життя, – моральні, релігійні, художньо-естетичні, наукові; протиріччя, пов’язані з обстоюванням інтересів в культурно-побутовій сфері, – побутові, родинно-сімейні, товариські тощо.

Конфлікт, пов’язаний з обстоюванням інтересу безпеки, має чітко визначений суб’єктивний, тобто соціально-психологічний характер. Конфлікт такого роду може бути визначений в різних аспектах: як явище міжособистісних і групових відносин; зіткнення тенденцій, оцінок, принципів, думок, характерів, еталонів поведінки; прагнення людей до ствердження ідеї, яку вони захищають, принципу, вчинку; деструкція міжособистісних відносин на емоційному, когнітивному чи поведінському рівні; форма комунікації людини з людиною, людини з групою людей або її частиною, однієї частини колективу з іншою, колективу з колективом; захист і водночас реакція у відповідь на вплив; реакція на несприятливі ситуації, що травмують особистість, на перешкоди у досягненні яких-небудь цілей; дезінтегруюча сила людських відносин, а її подолання – інтегруюча сила; один із засобів самоутвердження, подолання перешкоджаючих особистості тенденцій.

Наявність у людини, суспільства інтересу безпеки, зумовлює необхідність визнання процедур розв’язання конфліктів з позиції їх суб’єктивності, для чого визначаються шляхи консолідації суспільства і сприяння соціальній згоді. Врегулювання конфліктів з позиції суб’єктивної природи мають достатньо широке коле дослідження в різних теоріях.

У полеміці між представниками різних соціальних теорій категорія конфлікту часто стає імпульсом до створення конфліктуючих таборів (теорія конфлікту Райнера Претроуса). Це особливо характерно для політичної соціології, яка у США у 1960-х роках розпалась на два блоки: “конфліктну школу” і “школу конфлікту”.

Лоренц фон Штайн сформулював концепцію, дотримуючись примата діяльності держави, що регулює через апарат управління кризові ситуації шляхом досягнення

компромів; Еміль Дюркгейм висунув теорію індивідуалізації конфліктних ситуацій на базі розподілу праці й соціальної діяльності.

Цей напрям представляють автори, інтереси яких (особливо між послідовниками Дюркгейма) переважно зосереджені на розробці концепції індивідуалізації і дисперсії (розпиленні) конфлікту. Згідно з їхніми поглядами, протиріччя, врешті-решт, відносяться до орієнтацій і дієвих установок самих суб'єктів. Відповідно, арбітраж і баланс (інтересів) необхідно шукати саме в суб'єктах. Об'єктивність протиріч у сфері реалізації потреби безпеки полягає у відношенні між правовою формою діяння та його матеріальною соціально-політичною сутністю.

З часом висування і поширення перерахованих концепцій політичної теорії конфлікту розвивались за двома напрямами. До першого з них належать теоретики, які дотримуються поглядів К. Маркса. Конфлікт в суспільстві вони розглядають як конфронтацію великих соціальних груп, класів. Тому ці теоретики зосереджують свою увагу на макросоціальних вимірах, які полягають у виявленні й дослідженні фундаментальних протиріч і співвідношень інтересів тих чи інших сил. Як правило, прихильників цього напрямку об'єднує зацікавленість у зміні існуючої системи, а звідси впливає їх концепція про перетворення суспільства взагалі.

Таким чином, якщо в першому напрямі його представники висувають концепцію “приватизації” конфлікту, нормативна перевага тут найчастіше віддається соціальній стабільності й збереженню основної системи, то представники другого напрямку приділяють увагу виявленню конфлікту на стадії “політизації”, в його колективному виявленні – через групи і класи.

Соціально-правова сфера, особливо в перехідний період, не може бути безконфліктною. Безконфліктність – це шлях, який веде до стагнації політичного життя, соціально-політичних відносин, внутрішньодержавного законодавства. Все це потребує вивчення механізмів розв'язання конфліктів, які виникають при забезпеченні інтересів безпеки, нейтралізації їхніх негативних наслідків. Цієї мети можна досягти, якщо поєднати обидва напрями розвитку теорії розв'язання конфліктів, що дає можливість встановлення зв'язку – об'єктивного і суб'єктивного – в конфлікті безпеки.

Висновки.

Провокування внутрішньодержавного конфлікту можна віднести до явища, яке має суб'єктивну природу для суб'єкта інтересу безпеки та об'єктивну – для суб'єкта потреби безпеки. Таким чином, ми встановлюємо зв'язок процесу відстоювання інтересу безпеки і потреби безпеки з поняттям конфлікту безпеки. Конфлікт безпеки – це протиріччя між потребою в безпеці та інтересами, характер яких визначається злою волею суб'єктів.

Таким чином, дестабілізація соціально-політичної ситуації є провокацією внутрішньодержавного конфлікту та загрозою безпеці як індивіда, так і суспільства в цілому.

Використана література

1. Дубровский Д.И. Обман. Философско-психологический анализ / Д.И. Дубровский. – [2-е изд., доп.]. – М. : Канон + РООИ “Реабилитация”, 2010. – 336 с.
2. Знаків В. В. Макіавеллізм і феномен брехні // Питання психології. – 1999. – № 6. – С. 59-70.
3. Радугин А.А., Радугин К.А. Социология: курс лекций / А.А. Радугин, К.А. Радугин. – М. : Владос, 1995. – 192 с.

~~~~~ * * * ~~~~~